

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE „AL. ROSETTI”

FONETICĂ
ȘI
DIALECTOLOGIE

XII ● 1993

EXTRAS

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

„LIMBĂ ISTORICĂ” ȘI „DIALECT” *

EUGENIO COSERIU

Domnilor academicieni, trebuie să vă cer iertare din mai multe motive. Mai întâi, fiindcă sînt nevoit să improvizez ; această invitație m-a luat cu totul pe neprevăzute. Am aflat ieri, la sosirea la București, în drum spre Suceava, că era prevăzută o conferință a mea cu acest subiect, pentru astăzi dimineață la ora 10⁰⁰, și că mi se „interzicea” să plec la Suceava în cursul nopții. Trebuia să rămîn aici, pentru acest congres. Se pare că lucrurile fuseseră prevăzute de mai înainte însă încercările de a se lua contact cu mine la Tübingen au dat greș toate ; au eșuat, fiindcă n-am fost găsit și atunci prietenul meu, domnul Nicolae Sarmandu, a hotărît și în numele meu, că mă va prinde la trecerea prin București spre Suceava, și că mă va reține. Din nefericire nu am textul, am numai ideile, de mult timp, pe această temă.

În al doilea rînd, trebuie să vă cer iertare pentru că nu știam că tot congresul va avea loc în limba română și eu sînt nevoit acum să improvizez într-o limbă în care nu improvizez și nu predau, sau nu sînt nevoit să predau de vreo 50 de ani. Totuși, și în acest sens, voi încerca să mă suprapun greutăților și să vorbesc pe înțelesul celor mai mulți, dacă nu pe înțelesul tuturor.

Am acceptat, totuși, să vorbesc astăzi, nu numai din cauza importanței acestui congres și a importanței disciplinei dialectologice în România, ci și din alte motive, anume, mai întâi, fiindcă aceasta îmi permite să precizez cîteva noțiuni, și cîteva detalii din istoria și istoria răspîndirii acestor noțiuni. În al doilea rînd, fiindcă aceasta îmi permite să intervin într-o dezbatere cu privire la opoziția între *limbă* și *dialect*, care, mai ales în România, în anumite timpuri, a fost, să zicem așa, nevoită să fie colorată și din punct de vedere politic. Deci, se cuvine să luăm poziție cu toții în încercarea de a aplica și în sens politic ceea ce poate stabili teoria limbajului din punct de vedere științific și filosofic.

Cu privire la prima problemă, a anumitor noțiuni și a răspîndirii acestor noțiuni.

În lingvistica mai recentă, în ultimii 40 de ani, s-a răspîndit în dialectologie și în dialectologia generală, și a ajuns pînă în manualele de introducere în lingvistică, distincția făcută pe la 1950 între cele trei mari

* Reproducem textul comunicării prezentate oral de Eugenio Coseriu în aula Academiei Române, la 15 octombrie 1992. La transcrierea textului de pe bandă, au fost eliminate unele repetiții ; omisiunile sînt semnalate prin [...]. Comunicarea reprezintă expunerea, într-o variantă îmbogățită și actualizată, a ideilor prezentate de autor în studiul „*Historische Sprache und „Dialekt“*”, în vol. „*Dialekt und Dialektologie*”, Wiesbaden, 1980, p. 106—122 (studiul a fost republicat în *Energie und Ergon, I. Schriften von Eugenio Coseriu (1965—1987)*”, Tübingen, 1988, p. 45—61).

tipuri de varietate dintr-o limbă : varietatea numită *diatopică*, varietatea *diastratică* și varietatea *diafazică* sau *diafatică*, adică varietatea în spațiu — diatopică, varietatea diastratică — între clasele sau stratele socioculturale ale comunității vorbitoare, și varietatea diafazică — varietatea stilistică, varietatea care depinde de elementele fundamentale sau de participanții fundamentali, esențiali la actul de vorbire, și de situația vorbirii. Aceste noțiuni și chiar și distincția însăși, de multe ori, mi-au fost atribuite mie, și uneori chiar unui fost elev al meu, J. P. Rona, de la Montevideo, pe de-o parte ; pe de altă parte, s-a vorbit despre o distincție nouă, dar s-a observat, în sens critic, că, în realitate, distincția nu era nouă și că se făcuse de mai înainte.

Sînt două greșeli de istorie a lingvisticii, sau două interpretări greșite, la cei care mi-au atribuit mie această distincție. Se vede că nu citiseră ceea ce scrisesem chiar eu, și ceea ce repet în fiecare studiu despre limbă sau dialect, anume că acești termeni au fost introdusi de romanistul norvegian Leiv Flydal. Într-un articol publicat în „Revista Norvegiană de Lingvistică”, cred că în 1951, L. Flydal * a introdus termenii : *diatopic* și *diatopie* și, în sens invers, *sintopic* — adică fără varietate, fără diferență în sens spațial ; *diastratic* și *diastratie* și termenii contrari, *sinstratic* și *sinstratie*. Eu am adăugat acestor termeni numai termenii *diafazie* și *diafatic* și, de altfel, la început, în faza inițială a acestei teorii, în forma : *diafatic* și *diafatic* și *sinfatic* — adică, într-o formă grecească mai corectă. Pe urmă, am adoptat : *diafazie*, ca să mențin unitatea cu : *diafazie* și cu *sinfazie* ; din punctul de vedere al limbii grecești ar fi trebuit să spun : *diafazie* și *diafatic*, cum spuneam, chiar, în primele lucrări.

Deci, distincția a fost introdusă, cu acești termeni, de Leiv Flydal ; termenii îi aparțin. Mie îmi aparțin numai termenii : *diafazie* și *sinfazie* și *diafazie* și *sinfazie*.

În ceea ce privește distincția însăși, de la început, eu (și, de altfel, și Leiv Flydal) am insistat asupra faptului că e vorba de lucruri bine cunoscute, că lingviștii au știut întotdeauna că există aceste dimensiuni ale varietății în limbă, și că ceea ce mă interesa pe mine și ne interesa pe amîndoi (și pe Leiv Flydal, deci) era mai curînd să introducem o terminologie paralelă cu terminologia *sincronic* — *diacronic*, *sincronie* — *diacronie* și să încercăm să clarificăm prin această terminologie și prin acești termeni, formați în mod analogic, raporturile între sincronie și varietatea lingvistică în aceste trei sensuri, adică să arătăm că sincronie nu înseamnă omogen și unitar, că în sincronie avem aceste trei dimensiuni ale varietății : în spațiu, între păturile sociale ale comunității și între stiluri de limbă.

Pe mine, în particular, mă mai interesa și necesitatea de a stabili o noțiune clară și solidă, fermă, cu privire la *limbă*, care este obiectul descrierii structurale. Adică, aici vine noțiunea de *limbă funcțională*, care corespunde noțiunii de *limbă (langue)* la F. de Saussure, mai ales *langue* în sincronie, și care corespunde și noțiunii de *sistem lingvistic* și de obiect al descrierii structurale, la lingviștii din America de Nord, la cei care s-au gîndit la această noțiune și la necesitatea delimitării acestei noțiuni, mai ales la Z. Harris, care este unul dintre lingviștii cei mai conștienți din

* L. Flydal, *Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue*, în „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap”, XI, 1951, p. 240—257.

punct de vedere metodologic și epistemologic. Adică, nu era vorba de aceste deosebiri și de aceste distincții care erau bine cunoscute — și am subliniat mereu că aceste distincții au fost făcute, de exemplu, de H. Meier în lucrările lui de istorie a limbilor ibero-romanice, mai ales de istorie a limbii portugheze.

Dacă ne gîndim și la lingvistica anterioară așa-numitei lingvisticii științifice, adică la lingvistica tradițională în sensul adevărat al cuvîntului, putem să găsim această varietate, ca atare, la Valdés în Spania, și, chiar și mai înainte, la Bouhours în Franța și la F. Ribeira, ceva mai tîrziu în Portugalia, și la Dante în „De vulgari eloquentia”, cel puțin, anumite varietăți, anumite dimensiuni ale varietății.

Aș vrea să explic imediat raportul între aceste trei tipuri de varietate și noțiunea care mă interesează în mod particular pe mine, noțiunea de *limbă funcțională*. Ca obiect al descrierii structurale și al descrierii omogene a unei limbi, chiar în sens tradițional și, dacă vrem, chiar în sens generativ sau transformațional, întotdeauna e vorba de un sistem lingvistic unitar, ca sistem lingvistic.

Spuneam, deci, că într-o limbă — nu clarificăm deocamdată această noțiune — găsim, pe de-o parte, această varietate în sens istoric, în timp, varietatea diacronică binecunoscută, și că faptul nevarietății îl numim *sincronie*, adică, ori un singur moment în timp ori o stare de ne-schimbare funcțională, chiar dacă se menține într-o epocă mai îndelungată, adică ne-schimbare în sens cronologic, în sens temporal : *diacronie* și *sincronie*. În sincronie găsim apoi această varietate în sens spațial — varietatea diatopică, varietatea în sens sociocultural — varietatea diastratică și varietatea diafazică — varietatea numită stilistică, de acord cu scopul și cu obiectul vorbirii și cu participanții la actul de comunicare și la actul de vorbire. În sens contrar, putem stabili și în acest caz : o sintopie — faptul sintopic, adică fără varietate în spațiu, un fapt fie punctual în spațiu, fie fără varietate chiar dacă are întindere spațială destul de mare ; faptul sinstratic și, deci, sinstratia — această unitate, această omogenitate în sens sociocultural, în sensul contrar diastratic ; și, tot așa, și o unitate sinfazică și sinfazia — ca unitatea contrară diafaziei, varietății stilistice.

Putem spune că un sistem lingvistic unitar nu e numai sincronie, ci, în același timp, ca să fie unitar, trebuie să fie și sintopic, sinstratic și sinfazic. Adică, așa cum lingviștii mai mult sau mai puțin conștienți din punct de vedere epistemologic și metodologic — ca D. Jones, în fonetică și, din nou, Z. Harris, în gramatică — observaseră de mult, din vorbire trebuia deosebit și delimitat acest sistem unitar. D. Jones spunea : vorbirea într-un singur dialect și într-un singur stil de limbă ar fi obiectul descrierii fonologice [...].

Însă, în diferite momente ale vorbirii, chiar la un singur vorbitor, și acesta este marele dezavantaj al limbii funcționale, adică al obiectului descrierii structurale, chiar la același vorbitor, și chiar în același text, în același discurs, însă în diferite faze sau momente ale acestui discurs, se pot prezenta mai multe limbi funcționale, fiindcă, prin definiție, orice vorbitor cunoaște mai multe limbi funcționale din propria limbă : cunoaște cel puțin un dialect în mod activ și alte dialecte ale aceleiași limbi, într-o formă mai mult sau mai puțin pasivă sau, uneori, chiar și în sens activ ;

cunoaște cel puțin un nivel de limbă care îi este propriu, dar, pînă la un anumit punct, cunoaște și alte niveluri de limbă, pentru că altfel n-ar putea vorbi cu cel de alt nivel din aceeași comunitate; și, chiar prin definiție, cunoaște și mai multe stiluri de limbă, fiindcă stilurile de limbă se pot constata și la același vorbitor, dat fiind că depind tocmai de circumstanțele vorbirii. Prin urmare, lingvistica structurală, ca să poată stabili și delimita obiectul ei propriu, care este limba funcțională, care poate fi descrisă în mod omogen și coerent, trebuie să introducă anumite metode, anumite tehnici pentru a delimita limba funcțională. În parte, aceste tehnici au fost propuse tot de Z. Harris, în cartea lui despre metodele lingvisticii structurale.

Fiindcă eu nu înțelegeam să reduc lingvistica la lingvistica structurală, am să arăt care sînt, în același timp, meritele, avantajele lingvisticii structurale și care sînt granițele ei naturale, impuse de sensul ei propriu; să arăt, tocmai, care e locul lingvisticii structurale în cadrul unei lingvistici integrale și care are multe alte lucruri de studiat, nu numai structurile gramaticale.

De altfel, am studiat toată această dimensiune a varietății, în cele trei sensuri sincronice pe care le enumeram și, în același timp, în sensul diacronic.

Cu privire la termenii pe care i-am adoptat, pe care i-am introdus, voiam să spun că am încercat să introduc termeni grecești (cum sînt cei pentru *sincronie* și *diacronie*) și asta s-a putut în cazul *diatopiei* și *sintopiei*, în cazul *diafaziei* și *sinfaziei* — cu această mică deviere, adică, de formare grecească. A fost, însă, cu totul imposibil să găsim un termen grecesc pentru *strat*: pentru *strat* „pătură” nu există nici un termen grecesc potrivit și, deci, aici a trebuit să introducem acești termeni hibridi, *diastratie* și *sinstratie* — în parte grecești și, în parte, cu o bază latinească.

Să ne întoarcem acum la problema noastră, dat fiind că am făcut aluzie la posibilitatea de a numi *dialect* o anumită unitate în sensul acestor trei sau patru dimensiuni ale varietății. Să ne întoarcem, adică, la problema „limbă istorică” și „dialect”. Sau să începem cu acest subiect.

În foarte multe discuții cu privire la *limbă* și *dialect*, mai ales cînd discuțiile sînt aplicate la anumite cazuri concrete și se încearcă să se delimiteze o anumită tradiție a vorbirii ca *limbă* sau ca *dialect*, aceste două noțiuni — „limbă” și „dialect” — sînt considerate ca noțiuni substanțiale, adică noțiuni care ar putea fi definite și deosebite prin anumite proprietăți caracteristice ale obiectelor desemnate prin aceste noțiuni, ale unui obiect — limbă și ale unui obiect — dialect. Însă, în realitate, de aici vin cele mai multe greutăți; dacă noțiunea de „limbă” e, într-adevăr, o noțiune substanțială, adică o noțiune despre care se pot indica proprietățile obiective ale obiectului desemnat, noțiunea de „dialect” nu este o noțiune substanțială, ci este o noțiune relațională, adică dialectul, noțiunea de „dialect” e întotdeauna dialect într-o limbă, e dialect al unei limbi. Deci, noțiunea de „dialect” e o noțiune totdeauna subordonată, o noțiune care are sensul ei numai în acest raport cu ceea ce se numește provizoriu o „limbă”, sau, ca să ne înțelegem așa, limba nu este limba unei limbi, dar dialectul este dialectul unei limbi. Este, în acest sens, o noțiune relațională, chiar dacă o limbă ar fi vorbită numai într-un singur dialect. Nu există nici o contradicție aici, în termeni; așa cum, de exem-

plu, noțiunea de „familie” rămîne, e altă noțiune decît noțiunea de „individ”, chiar dacă o familie e constituită dintr-un singur individ, care este atunci familie la nivelul familiilor, tot astfel, și un dialect, sau noțiunea de „dialect” este altă noțiune, la alt nivel, chiar dacă este singurul dialect; acest dialect este singurul individ din familia sa, din această limbă.

Din punct de vedere substanțial, un dialect nu este altceva decît o limbă, un sistem lingvistic ca orice altă limbă. Și se poate spune despre fiecare limbă, în acest sens, că e un dialect — dacă prin dialect înțelegem faptul substanțial al sistemului lingvistic.

Deci, în substanțial, dialectul nu este altceva decît o limbă. Dacă o limbă este un sistem tradițional, istoric al vorbirii, atunci și orice dialect, fiind, tot așa, un sistem tradițional, complet al vorbirii, este o limbă.

De altfel, această interpretare sau această înțelegere a noțiunii de „dialect” din punct de vedere substanțial corespunde cu etimologia cuvîntului și cu istoria acestei noțiuni. Cuvîntul *dialect* este cuvîntul grecesc *dialektos*, care înseamnă „un sistem sau un mod al vorbirii, un fel de a vorbi”. Cuvîntul *dialektos* e derivat de la verbul *diagomai*, care înseamnă „a vorbi unii cu alții, sau unul cu altul”, și modul în care se vorbește, în care se realizează acest *diagomai* se numește *dialektos*. Nu se face la început, în greacă, nici o diferență între *glossa* și *dialektos*, numai că *dialektos* e întotdeauna specific, și chiar și limba comună se numește tot *dialektos*, se numește *koiné dialektos* (*dialektos* e cuvînt feminin în limba greacă), deci, „dialectul comun”.

Cuvîntul se întrebuințează deja în dialectologia alexandrină, în dialectologia greacă cea mai veche, în dialectologia bizantină, mai ales la Grigore din Corint. Atunci începe această diferență între *glossa* și *dialektos*, numindu-se *glossa*, în același timp, și „orice sistem de vorbire”, și „mai multe sisteme împreună”, care au legături istorice între ele, ca, de exemplu, limba greacă cu toate dialectele, toate formele ei, numită atunci *eleniké glossa*.

Și tot în această epocă bizantină se insistă și asupra acestei dimensiuni particulare a varietății, adică „varietate în spațiu”. Eu citez undeva, pentru dialectologia bizantină, tocmai această idee a diferențierii în spațiu; se spune, mai mult sau mai puțin așa, că „diferențele în spațiu sînt foarte multe”.

Deci, se începe și această aplicare a cuvîntului *dialect*, mai mult la diferențele în spațiu, nu la celelalte moduri de vorbire și se înțelege că se exclude, atunci, limba comună, care nu mai e numită *dialect*. Și rămîne, apoi și acest cuvînt pentru noi — *koiné*, ca și cînd ar fi un substantiv și n-ar fi numai un adjectiv, pentru *dialect* (*koiné dialektos*).

În latinește nu exista această noțiune în limba curentă și se întrebuința *lingua* pentru *glossa*, iar cînd e vorba de dialectele literare grecești se întrebuințează *genus loquendi*, adică un „mod de a vorbi”, adică traduce pe *dialektos*. Acesta e termenul întrebuințat de Quintilian: *genera loquendi*. Pînă mult mai tîrziu se aplică și în dialectologia scrisă în limba latină, în încercările dialectologice sau în discuțiile despre dialect, această idee, cu *genus loquendi*. Așa se face că încă în sec. al 16-lea, la începutul sec. al 16-lea, prin Vives în Spania [...], vorbind despre limba latină se spune: *nostra lingua dialectos non habet; una est et simplex* [...]; dar se spune că grecii aveau mai multe *genera loquendi*, mai multe dialecte.

Ceea ce se prezintă aici din punct de vedere istoric și al noțiunilor este această duplicitate a noțiunii de dialect, deci din punct de vedere substanțial și din punct de vedere relațional. Din punct de vedere substanțial, *dialektos* este același lucru cu o *glossa*, limbă, un sistem lingvistic. Din punct de vedere relațional este altceva, este ceva subordonat unei limbi. Am încercat să evit această duplicitate, această ambiguitate a termenului *dialect* (care depinde, de altfel, și de faptul că termenul *limbă* este un termen incluziv, extensiv, care înseamnă, în același timp, orice sistem lingvistic și o sumă de sisteme lingvistice înrudite în mod tradițional) și am introdus noțiunea de „limbă istorică”, opusă noțiunii de „limbă în general”, și noțiunii de „limbă funcțională”, mai ales. Noțiunea de „limbă în general” înseamnă o unitate tehnică a vorbirii, la nivel istoric, la nivelul tradițiilor istorice ale comunităților vorbitoare.

Îmi permit să explic imediat termenii la care fac aluzie aici.

Limbajul, în general, este o activitate umană, universală, care se realizează totdeauna în acord cu anumite tradiții ale anumitor comunități stabilite și dezvoltate în sens istoric, și care se realizează totdeauna în mod individual, chiar atunci când e vorba de un dialog; și în dialog realizarea limbajului e individuală, fiecare e vorbitor sau ascultător, pe rând, și el e responsabil ca vorbitor, în mod individual. Limbajul nu e activitate corală. Ceea ce înseamnă că limbajul se prezintă în fiecare moment pe aceste trei planuri pe care le putem deosebi în mod rațional, fără ca să le separăm, și anume: un plan universal — toți oamenii vorbesc; un plan istoric — se vorbește în acord cu tradițiile anumitor comunități, ca, de exemplu, rusește, românește, franțuzește ș.a.m.d.; și un plan particular sau individual — planul discursului sau al textului.

Deci limbajul e vorbire în general, este limbă și este discurs. Pentru fiecare din aceste planuri există anumite procedee tehnice, o anumită „tehnică”, o „știință”, o cunoaștere, care corespunde fiecăruia dintre aceste planuri; „tehnică” în sensul grecesc al cuvântului: *tehné* e o formă a cunoașterii sau a „științei”, a faptului de a ști, anume acea formă a științei care se manifestă în realizare, în activitate. „A ști să faci” este *tehné*, și dat fiind că limbajul este activitate, limbajul în întregime se bazează pe o *tehné* sau pe mai multe forme de *tehné*, de „a ști să faci”. Și există, se poate deosebi, o *tehné* a vorbirii, în general, o *tehné* a discursului și, tot așa, deosebim o *tehné* a acestui plan istoric; aceste *tehné* pe planul istoric sînt limbile pe care le cunoaștem ca *limbi*.

Deci, o *limbă* este, în general, „o tehnică istorică a vorbirii”. Fiecare „tehnică istorică a vorbirii” este *limbă în general*.

Deci, putem vorbi de limba română, putem vorbi de limba orașului București, putem vorbi de limba sămănătoriștilor, putem vorbi de limba lui Sadoveanu, putem vorbi de limba lui Sadoveanu în „Zodia Cancerului”; deci, putem stabili noi sistemul de identități tehnice, sistemul de isoglose la care vrem să ne referim. Întrebuințăm, în acest sens, totdeauna, termenul *limbă* pentru orice sistem, numai cu condiția ca să fie un sistem istoric sau analog cu un sistem istoric.

Însă, anumite limbi sînt recunoscute ca „limbi în general”, și în mod istoric, de vorbitorii acestor limbi și de vorbitorii altor limbi. Adică, sînt recunoscute istoricește. Această recunoaștere istorică se manifestă,

în general, prin faptul că aceste limbi sînt desemnate printr-un adjectiv propriu. Și adjectivul și adverbele pot fi proprii, nu numai numele, numai substantivele, ca, de exemplu: „română”, „franceză”, „engleză”, „italiană”, „rusă” ș.a.m.d.

Deci, o tradiție sau un sistem de tradiții recunoscut istoricește ca limbă și numit ca atare printr-un adjectiv propriu, ca, de exemplu, „limba română”, „limba franceză”, „limba italiană” ș.a.m.d., este ceea ce numim „limbă istorică”, nu fiindcă dialectele n-ar fi istorice, sau celelalte forme ale limbii, ale limbilor n-ar fi istorice, ci fiindcă, în acest caz, e vorba de o recunoaștere ca limbă în sens istoric. Aceasta e noțiunea de „limbă istorică” [...].

De acord fie cu dimensiunea *diatopică*, fie cu cea *diastatică*, fie cu cea *diafazică*, s-ar putea numi *dialect* un mod de a vorbi subordonat acestei limbi istorice și am putea spune că e vorba de un *dialektos*, un mod de a vorbi în această limbă istorică. În tradiția limbilor și în terminologia lingvistică explicită, s-a limitat totuși termenul *dialect* numai la unitățile deosebite în sens diatopic și sintopic, numai în spațiu; pentru celelalte unități s-au introdus noțiuni ca „nivel de limbă” și „stil de limbă”.

O limbă istorică este, deci, o colecție complexă de „dialecte”, „nivele” și „stiluri de limbă”, care sînt legate toate unele de altele și care, în parte, coincid și, în parte, prezintă divergențe. Deci, noțiunea de „dialect” se opune, într-adevăr, noțiunii de „limbă”, însă nu noțiunii de „limbă în general”. E vorba de un anumit *status* istoric.

Dialectul este o limbă deosebită, într-o limbă istorică, în sens spațial, o limbă, un sistem sintopic deosebit într-o limbă istorică. Dacă nu avem această limbă istorică și dacă nu opunem unei „limbi istorice” un „dialect”, nu putem vorbi, în realitate, de dialect, ci putem vorbi numai de limbă sau de sistem lingvistic, chiar dacă stabilim acest sistem în sens spațial.

În altă ediție, spaniolă, a acestei teorii, dădeam exemplul sistemului vorbirii populare din Sevilla. Spuneam că, dacă îl considerăm izolat, fără nici un raport cu alte sisteme, acest sistem al vorbirii populare din Sevilla este o limbă, „la lengua popular de Sevilla”, fiindcă delimitările le indicăm noi: punem „popular”, punem „de Sevilla”, deci adăugăm noi care este delimitarea convențională a acestei limbi și, din punct de vedere substanțial, este o limbă.

Dacă considerăm această limbă populară din Sevilla ca formă a „limbii din Sevilla”, a orașului întreg, această formă este un dialect al limbii din Sevilla — considerînd limba din Sevilla ca o limbă autonomă, o limbă istorică.

Dacă considerăm limba din Sevilla ca formă a „andaluzei”, atunci „limba populară din Sevilla” este un subdialect al dialectului din Sevilla, din limba andaluză. Dacă considerăm limba andaluză ca formă a „limbii castiliane” — fiindcă este o formă a limbii castiliane —, atunci este un sub-, subdialect al acestei forme castiliane. Iar dacă considerăm și castiliana ca o formă a limbii istorice spaniole, atunci trebuie să-l mai înmulțim pe sub-, să avem *sub-sub-sub-dialect* ș.a.m.d. Adică, este un fel de ierarhie: depinde totdeauna de subordonarea unei forme cu privire la altă formă. Ceea ce e subordonat imediat, din punct de vedere spațial, unei limbi, se numește *dialect* și se înțelege că aplicăm acest termen mai ales la limbile istorice.

Deci, toate discuțiile cu privire la limbă sau dialect au și sensul lor bun, dacă se înțelege că nu e vorba de ceva substanțial, ci de un *status* istoric. Adică, dacă se înțelege că ar exista o anumită autonomie care a ajuns la un nivel care ne-ar permite să considerăm o formă ca nemaifiind subordonată unei alte limbi istorice, reprezentând ea însăși o limbă istorică.

Ne întoarcem imediat la această problemă și încheiem cu asta; dar, mai întâi, să vedem, de ce încercările de a stabili altfel raporturile între limbă și dialect nu numai că dau greș, dar nici nu corespund, în realitate, întrebunțarilor lor — și științifice, și în limbă — a acestor termeni: limbă și dialect.

Știți fără îndoială, că există, mai ales, două tipuri de criterii pentru a deosebi între limbă și dialect: primul tip — criterii structurale, de structură proprie, intrinsecă a sistemelor lingvistice, adică gradul de deosebire sau gradul de asemănare între sistemele lingvistice; și celălalt tip — criteriul sociocultural al comunităților, adică al convingerii [conștiinței] vorbitorilor.

Primul criteriu, gradul de înțelegere, adică analogia structurală, de structură, prezentată, în mod popular, ca „grad de înțelegere”, este criteriul aplicat, de exemplu, mai ales de Georg von der Gabelentz, într-o formulă aproape celebră: dacă nu-l înțeleg deloc pe un vorbitor, pe cel cu care vorbesc, el vorbește altă limbă; dacă îl înțeleg, însă cu o anumită greutate, atunci vorbește alt dialect; și dacă-l înțeleg perfect, însă observ că nu-i de aici, atunci vorbește alt *patois*. Nu merge! Nu se poate aplica criteriul fiindcă, de exemplu, un piemontez nu înțelege, vorbind el piemonteză și cunoscând numai piemonteză, deloc pe un calabrez sau pe un sicilian, și totuși, noi nu spunem că sînt alte limbi, ci că sînt dialecte ale limbii italiene. Dimpotrivă, un danez — vorbind daneza — și un suedez — vorbind suedeza — se înțeleg între ei destul de bine. Între limbile semitice asemănarea este încă cu mult mai mare. Tot așa, între anumite limbi slave, asemănarea este foarte mare: se înțeleg aproape perfect, impresia e numai „nu e de aici”. Și totuși, vorbim de limbi deosebite, nu de aceeași limbă și nu numai de dialecte sau de *patois* diferite, deosebite.

Criteriul celălalt a fost aplicat mai ales de A. Meillet — criteriul „convingerii [conștiinței] vorbitorilor”. A. Meillet, respingînd tocmai criteriile interne, credea că, tocmai fiindcă nu puteau fi aplicate aceste criterii, ar fi fost mai bine să respectăm convingerea vorbitorilor și, deci, dacă vorbitorii consideră că ceea ce vorbesc ei este o limbă deosebită de alte limbi, atunci și lingvistul trebuie să accepte această convingere; dacă vorbitorul, însă, e convins că e numai o formă, un dialect, atunci, tot așa, putem să considerăm că e numai un dialect al unei limbi.

Nu se poate aplica nici acest criteriu fiindcă convingerile vorbitorului sînt determinate și de alte motive, alte rațiuni, care nu sînt lingvistice, adică convingeri politice, convingeri religioase ș.a.m.d.

Și fiindcă vorbitorul, cînd își exprimă o convingere, nu mai este, pur și simplu, vorbitor, fiindcă acest fapt este un fapt metalingvistic, el este deja lingvist. Și vorbitorul trebuie respectat în întregime și strict, ca vorbitor, în activitatea lui de a vorbi și de a înțelege. Însă, trebuie suspectat totdeauna ca lingvist, deoarece, ca lingvist, este în mod necesar naiv, nu este pregătit, și deci, cînd exprimă ceva cu privire la limbă, chiar cu privire la limba pe care o vorbește, de obicei greșete, sau, dacă nu gre-

șete, este numai o întimplare, fiindcă, în realitate, vorbitorul ca vorbitor nu e lingvist.

De exemplu, într-un caz ca cel al limbii sîrbocroate, lingviștii au motive suficiente pentru a vorbi de o singură limbă, pe care putem s-o numim sîrbă sau croată, sau sîrbocroată, și care prezintă mai multe dialecte, anume, un dialect ștocavic, alt dialect ceacavic și alt dialect caicavic, acestea deosebite, la rîndul lor, pe cînd vorbitorii, care au și alte convingeri, nelingvistice, sau în afara lingvisticii: a) cred, unii din ei — de acord cu lingviștii — că vorbesc o singură limbă (fiindcă această limbă este strict unitară), pe care o pot numi sau sîrbă, sau croată, sau sîrbocroată, sau croatosîrbă; b) alți vorbitori cred că sînt dialecte, forme deosebite ale aceleiași limbi, deși forma literară este același dialect, sînt numai două forme, două sub-dialecte diferite; c) și alți vorbitori consideră aceste limbi ca limbi deosebite, ca limbi tot așa de străine între ele ca, de exemplu, sîrbocroata și italiana, sau sîrbocroata și bulgara.

Deci, nu ne putem încrede în vorbitori, fiindcă vorbitorii pot greși atunci cînd exprimă aceste convingeri. În realitate, dacă ne întrebăm: de ce, deși vorbitorii au atitudini așa de deosebite în cazul sîrbocroatei, noi vorbim de o singură limbă — sîrbocroata, de ce, deși vorbitorii de portugheză și spaniolă se înțeleg, vorbim de două limbi deosebite, de ce, deși vorbitorii piemontezi și calabrezi nu se înțeleg între ei, vorbim totuși de o singură limbă — italiana, vedem că singurul motiv este limba istorică, pe care o recunoaștem ca atare, și că recunoaștem că există o limbă istorică ca atare, dacă s-a stabilit o *limbă comună*.

Deci, ceea ce duce la delimitarea limbilor istorice și la subordonarea unor forme față de aceste limbi istorice este constituirea unei *limbi comune*. Dacă s-a stabilit o limbă comună, supradialectală, atunci toate acele *genera loquendi* care au legături istorice mai strînse cu această limbă comună decît cu oricare alta și care au asemănări structurale mai evidente cu această limbă comună decît cu oricare alta sînt atribuite aceleiași limbi istorice și sînt considerate ca dialecte, nu ale acestei limbi comune, ci ale limbii istorice corespondente, respective. Deci, dat fiind că s-a stabilit limba italiană comună, delimităm o limbă italiană ca limbă istorică, prin faptul că subordonăm acestei limbi italiene toate acele dialecte — *genera loquendi* — care au legături istorice și seamănă cu această limbă comună, mai mult decît cu oricare altă limbă comună în domeniul romanic. Sau, ca să exprimăm asta în sens negativ, vorbim de trei limbi romanice și de dialecte ale acestor limbi în cadrul Peninsulei Iberice, fiindcă s-au stabilit trei limbi romanice comune: portugheza, spaniola și catalana. Dacă s-ar fi stabilit o singură limbă comună, n-am avea nici un motiv să considerăm limba portugheză și limba catalană ca alte limbi istorice — admițînd că limba care s-ar fi constituit ar fi fost spaniola —, ci am vorbi de o singură limbă istorică: spaniolă sau hispanică, și toate dialectele ar fi dialecte ale acestei limbi, ar fi subordonate acestei limbi, fiindcă cu această limbă ar semăna mai mult decît cu oricare alta.

Dar dacă nu s-a stabilit o limbă comună? Sînt două cazuri care pot fi deosebite aici.

Primul: dacă nu s-a stabilit o limbă comună, atunci o limbă istorică poate fi delimitată în sens negativ, așa cum un teren pătrat poate fi îngră-

dit fără a avea un gard propriu, dacă toate celelalte, care îl înconjoară, sînt îngrădite. Atunci fiecare „celălalt” are gardul său, și acest teren la mijloc a profitat, pur și simplu, de faptul că toate celelalte sînt îngrădite și are și el gard, fără să fi fost îngrădit. Dacă s-au stabilit alte limbi comune și anumite forme nu pot fi atribuite, cu mai multă dreptate, unei limbi istorice A, sau unei limbi istorice B, atunci formează o limbă istorică separată. Este cazul sardei — între limbile romanice, unde nu s-a ajuns la stabilirea unei limbi comune, însă nu putem atribui limbile, dialectele din Sardinia, cu mai multă dreptate, de exemplu, italienei, decît limbii române, sau decît limbii spaniole. Deci, sarda este acest teren îngrădit indirect, prin faptul că toate celelalte sînt îngrădite.

Celălalt caz, cu mult mai frecvent, este cazul limbilor din Africa și al limbilor din America de Sud, sau America de Nord, al limbilor indigene, unde, în realitate, s-au stabilit, pentru puține [dintre ele], limbi comune, și există un anumit grad de înțelegere reciprocă, uneori, între formele locale. În aceste cazuri, trebuie să recunoaștem că, pur și simplu, nu s-au stabilit limbi istorice ca atare, și trebuie să le stabilim, să le delimităm noi, și această delimitare se face ori prin această convingere a vorbitorului (care se aplică dacă nu există limbă comună), ori prin actul, pur și simplu, lingvistic al înțelegerii reciproce: adică, lingvistul care face descrierea hotărăște *el* care sînt limbile și care este gradul de deosebire dintre dialecte, pe care îl recunoaște ca motiv suficient pentru a deosebi mai multe limbi.

Și, într-adevăr, este ceea ce se face în statisticile pentru limbile africane sau pentru limbile indigene din America de Sud, mai ales, unde sînt foarte multe, unele cu totul deosebite, dacă avem în vedere criteriile pe care le-au aplicat lingviștii care au deosebit, au delimitat aceste limbi istorice. Fiindcă aici, tocmai, nu exista singurul criteriu sigur și cu totul aplicabil, și pe care îl aplicăm noi cînd vorbim de limbi, adică criteriul existenței unei limbi comune, care, cel puțin, tinde să cuprindă tot teritoriul unei limbi istorice. Ceea ce înseamnă că opoziția între limbile istorice și dialecte este o opoziție care are sensul ei foarte rațional, adică dacă există limbă istorică stabilită ca atare, sau încă nu există. Însă, mai înseamnă încă ceva. Înseamnă că o limbă istorică se formează în sens istoric, că este rezultatul unui proces istoric și că chestiunea dacă o limbă, un sistem de dialecte, este deja o limbă istorică sau nu, nu este o chestiune care să poată fi tranșată în mod hotărît și peremptoriu de fiecare dată, fiindcă, de multe ori, ne aflăm într-un proces, prin faptul că un anumit sistem dialectal e pe cale de a deveni o limbă istorică [...].

Limba catalană s-a aflat, în anumite momente ale istoriei sale, tocmai în aceste faze deosebite: pe cale de a deveni o limbă istorică; apoi, ajunge să fie o limbă istorică — se stabilise o limbă comună catalană în Evul mediu, destul de fermă; apoi, din nou o decadentă; și apoi, din nou o renaștere și o reafirmare a acestei autonomii. Deci, problema e o problemă de *status istoric* și ea nu poate fi rezolvată prin criterii obiective de structură, ci numai prin anumite criterii, dacă vrem așa, statistice — cu privire la stadiul acestui proces de dezvoltare a unei autonomii.

Încă două precizări. De ce numai în cazul dialectelor vorbim de limbă și dialect, și nu ne întrebăm, de exemplu, dacă un nivel de limbă este o limbă, și nu se spune: „limbă” și „nivel”? sau, dacă un stil de

limbă e o limbă din punct de vedere structural, și un nivel tot o limbă e; și un stil de limbă tot un sistem lingvistic este.

De ce? Fiindcă — și acest lucru este fundamental — fiindcă e adevărat că, din punct de vedere al *status*-ului logic al dialectului, al nivelului de limbă, al stilului de limbă, aceste noțiuni sînt noțiuni echivalente, sînt modalități interne ale unei limbi istorice, însă, din punct de vedere funcțional și, deci, din punct de vedere lingvistic real, acest raport între „dialect” — „nivel” — „stil de limbă” e un raport într-o singură direcție, un raport ordonat, și anume, în această ordine: dialect, mai întii; mai apoi, nivel; și apoi, stil de limbă. Anume, primele unități care se deosebesc într-o limbă sînt dialectele și, apoi, nivelele de limbă, apoi stilurile de limbă, nu numai în sensul lingviștilor, ci și în sensul funcționii, anume: un dialect poate funcționa ca nivel de limbă; și un nivel de limbă poate funcționa ca stil de limbă.

Deci, problema dacă un anumit mod de vorbire este „nivel” sau „dialect”, sau este „stil” sau „nivel” poate fi, de multe ori, o falsă problemă, fiindcă poate fi, foarte bine, un dialect care se întrebunțează ca nivel de limbă. De exemplu, la nivelul populației se vorbește dialectul și nu o anumită limbă sau formă a limbii comune. Și nivelul de limbă, chiar atunci cînd este, de exemplu, un dialect poate fi, la rîndul lui, un stil de limbă. De exemplu, pentru stilul familiar se întrebunțează forma dialectală, sau se întrebunțează nivelul popular. E cazul francezei din Paris, unde stilul familiar este, în mare parte, nivelul popular.

Deci, ceea ce se află, în mod imediat, lingă limba istorică, cînd trecem de la limba istorică la deosebirile interne într-o limbă istorică, este totdeauna dialectul, sînt totdeauna dialectele. De aceea, un dialect poate deveni o limbă istorică dacă devine istoricește autonom prin procesul de formare a unei limbi comune, în acest sistem dialectal. Pe cînd un nivel de limbă, sau un stil de limbă nu pot deveni niciodată o limbă istorică, autonomă, afară numai dacă sînt, în același timp, un dialect, sau dacă dintr-un dialect n-a rămas decît acest stil de limbă, sau, într-o anumită regiune e reprezentat uneori de un stil de limbă, însă atunci nu devine limbă istorică, ca stil de limbă, ci numai ca dialect; numai un dialect poate deveni limbă istorică.

Cealaltă precizare, cu privire la ordinea sau ierarhia între dialecte. Anume, dialectele acestea despre care spuneam că sînt dialectele unei limbi istorice, și care devin dialecte ale unei limbi istorice prin faptul că s-a constituit o limbă comună, nu sînt, se înțelege, dialecte ale acestei limbi comune. Dimpotrivă, această limbă comună, această *koiné dialektos* e, și ea, un dialect care a devenit limbă comună, deci, limbă supradialectală. Aceste dialecte, care sînt anterioare limbii comune, și care sînt atribuite limbii istorice prin faptul că s-a constituit o limbă comună, sau prin faptul că noi am delimitat o limbă istorică, în mod convențional, le vom numi *dialecte primare*.

Limba comună care se formează poate ajunge la diferențiere, la rîndul său, ori prin faptul că nu a eliminat cu totul deosebirile dialectale din anumite regiuni, ori prin faptul că s-a produs o diferențiere normală, ca de exemplu, în cazul limbii grecești comune, care a eliminat cu totul dialectele grecești anterioare, în afară de un singur caz, mai mult sau mai puțin îndoielnic, cel al dialectului *jakonic*, ori, ca în cazul italienei actuale,

care n-a reușit să elimine, nici în forma ei de limbă comună, diferențele dialectale : astfel, în Italia de sud se vorbește, ca peste tot în Italia, o italiană regională și italiana e întotdeauna identificată ca provenind dintr-o anumită regiune. Dacă cineva nu e identificat, atunci ori e de undeva din Italia centrală, dintre Lazio și Toscana, ori este un străin care, din întâmplare, vorbește bine italianește. Străinii nu pot fi identificați ca napolitani, sau venețieni, sau ca altceva, deci sînt aproape întotdeauna suspecti.

Aceste forme sintopice care sînt rezultatul diferențierii limbii comune le putem numi *dialecte secundare*.

În sfîrșit, pe deasupra limbii comune se formează, mai ales cînd există și unitate politică, sau o unitate culturală solidă, o *limbă standard* sau o *limbă exemplară*, cum spun eu, o limbă comună în limba comună, și această limbă exemplară se poate diferenția la rîndul ei, mai ales atunci cînd o limbă, o mare limbă de cultură e vorbită în state și regiuni diferite, de exemplu, ca spaniola sau ca engleza.

Și atunci, și această limbă exemplară poate fi diferențiată și se pot forma, din nou, forme regionale de exemplaritate. Aceste forme exemplare, forme regionale de exemplaritate, le putem numi *dialecte terțiare*. Adică, există o ordine, o ierarhie a dialectelor : dialecte primare, secundare și terțiare. Noțiuni de care poate nu avem nevoie neapărată în dialectologia limbii române, dar care sînt indispensabile în dialectologia spaniolă, de exemplu, sau în dialectologia portugheză sau în dialectologia engleză.

Vă mulțumesc.